

Μ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ-ΠΑΤΕΡΑ

ΠΡΩΤΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΑΠΟ ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΠΙΕΡΙΔΑΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ

Στα αριστερά του επισκέπτη που φθάνει σήμερα στο χωριό Ορφάνι, ένα από τα δυτικότερα χωριά της επαρχίας Παγγαίου του Ν. Καβάλας, υψώνεται ένας μεγάλος φυσικός λόφος με επίπεδη σχεδόν επάνω επιφάνεια έκτασης 400 στρεμ. (Εικ. 1).

Το 1979 η Δ/νση Γεωργίας Καβάλας στην προσπάθειά της να καλύψει ένα μέρος της επιτακτικής ανάγκης των κατοίκων της κοινότητας για καλλιεργήσιμη γη, προχώρησε τις διαδικασίες παραχώρησης των κοινοχρήστων εκτάσεων, που υπήρχαν πάνω στο λόφο ατυχώς, χωρίς να ζητήσει τη γνώμη της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων. Αυτό που επακολούθησε ήταν φυσικό. Οι ακτήμονες πήραν τα χωράφια που τους υποδείχθηκαν σε όλη την έκταση του λόφου και άρχισαν να τα ισοπεδώνουν με μηχανικό εκσκαφέα για να τα κάνουν καλλιεργήσιμα. Έτσι ήρθε στο φως μία πολύ σημαντική αρχαία θέση, όπως διαπιστώθηκε από τα διάσπαρτα κατεστραμμένα αγγεία αρχαϊκών και κλασικών κυρίως χρόνων.

Δυστυχώς παρά τις προσπάθειες που κτέβαλε από το '79 και ύστερα η Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας για να ματαιωθεί η παραχώρηση του λόφου και να αντικατασταθούν τα αγροτεμάχια που είχαν δοθεί με άλλα σε άλλη περιοχή, ώστε να σταματήσει τουλάχιστον εκεί η καταστροφή των αρχαίων, αυτό δε στάθηκε δυνατό να πραγματοποιηθεί, με αποτέλεσμα σήμερα η μεγαλύτερη έκταση του λόφου να καλύπτεται από αμυγδαλιές και ελιές.

Μετά την αποτυχία αποδέσμευσης του αρχαιολογικού χώρου η ΙΗ' Εφορεία αποφάσισε να προσδιορίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια τα όρια του αρχαίου οικισμού για να προχωρήσει στην απαλλοτρίωση των αγροτεμαχίων που περικλείονταν σ' αυτά. Έτσι ξεκίνησε μια ανασκαφική έρευνα στο λόφο της αρχαίας πόλης που διάρκεσε ένα μήνα¹.

Χαράχτηκαν έξι τομές σε διάφορα σημεία του λόφου, οι οποίες αποκάλυψαν πολύ σημαντική κεραμική αρχαϊκών κυρίως χρόνων.

Σε μία από τις τομές αποκαλύφθηκαν 2 τοίχοι από κάποιο οικοδόμημα ελληνιστικής εποχής πιθανότατα.

Εκείνες όμως που έδωσαν εντυπωσιακά ευρήματα ήταν οι δύο πρώτες τομές Α

1. Την ανασκαφική έρευνα πραγματοποίησε από τις 20 Μαΐου ως τις 21 Ιουνίου 1985 ο συνάδελφος κ. Β. Πούλιος, τον οποίο θα ήθελα να ευχαριστήσω και εδώ για την πολύμορφη βοήθειά του.

και Β, που χαραχτήκαν τυχαία και σε απόσταση 300 μ. περίπου η μία από την άλλη.

Στην τομή Α βρέθηκαν λαξευμένοι στο μαλακό κιτρινωπό ημίβραχο 3 κυκλικοί «αποθέτες» (Εικ. 2). Στον «αποθέτη» Α βρέθηκε πάρα πολλή κεραμική από την οποία συγκολλήθηκε μία υδρία με διακόσμηση wave-line (Εικ. 3). Στον «αποθέτη» Β βρέθηκε αρκετή κεραμική, κομμάτια από λιθόπλινθους, μαζί με άλλες πέτρες, μία χάλκινη αιχμή βέλους και ένα χάλκινο αγκίστρι. Στον «αποθέτη» Γ βρέθηκαν κομμάτια από κεραμίδια, από πιθάρια και αμφορείς οξυπύθμενους μαζί με πολλή άλλη κεραμική, από την οποία ξεχώρισαν: το μεγαλύτερο τμήμα ενός κιονωτού κρατήρα μελανόμορφου από την Αττική (Εικ. 4) με παράσταση άρματος και πολεμιστών, ένας μελαμβαφής κιονωτός κρατήρας επίσης αττικός (Εικ. 5) μία τριφυλλόστομη οινοχόη (Εικ. 6), μία υδρία με διακόσμηση wave-line (Εικ. 7) και το επάνω τμήμα από ένα ακόμη αττικό μελαμβαφή κιονωτό κρατήρα.

Στην τομή Β αποκαλύφθηκαν δύο ακόμη κυκλικοί «αποθέτες» από τους οποίους ερευνηθήκε μόνο ο ένας και ένα πολύ μικρό τμήμα από τον άλλο. Στον «αποθέτη» Α βρέθηκαν μία σιδερένια αιχμή δόρατος, ένας λέβης με ταινιωτή διακόσμηση (Εικ. 8), τέσσερεις οξυπύθμενοι αμφορείς (Εικ. 9-12), μία υδρία ακόσμητη και πάρα πολλά όστρακα από άλλα αγγεία, που δεν έχουν ακόμη μελετηθεί.

Τα πιο εντυπωσιακά όμως ευρήματα της ανασκαφής είναι δύο μεγάλοι μελανόμορφοι αττικοί κρατήρες που αποκαταστάθηκαν ολόκληροι από κομμάτια που συγκολλήθηκαν στον «αποθέτη» Α της τομής Β.

Πρόκειται για τον κρατήρα 1 με παράσταση μάχης επάνω από το σώμα κάποιου νεκρού ήρωα στη μία όψη και δύο ιππείς κατενώπιον, στην άλλη όψη, μαζί με δύο σκηνές «αναχώρησης πολεμιστού» στα δυο άκρα της παράστασης, και τον κρατήρα 2, με παράσταση θεών, στη μία όψη, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν ο Ερμής, ο Διόνυσος και η Αθηνά και παράσταση άρματος κατενώπιον, στην άλλη όψη, με δύο ζεύγη πολεμιστών στα άκρα της. Οι κρατήρες έχουν διάμετρο χείλους 0,50 μ. και ύψος 0,52 μ.

Από μία πρώτη βιαστική ματιά καταλήγω στο συμπέρασμα ότι προέρχονται και οι τρεις από το ίδιο αττικό εργαστήριο και χρονολογούνται γύρω στα 540-530 π.Χ.

Η υπόλοιπη κεραμική των «αποθετών» μπορεί να χρονολογηθεί από το 560-500 π.Χ. περίπου.

Τα δεδομένα της ανασκαφής είναι ολοφάνερο ότι δημιουργούν πολλά προβλήματα. Έτσι η αποκάλυψη των «αποθετών» οδηγεί αρχικά τη σκέψη στους γνωστούς αποθέτες των ιερών. Ωστόσο την άποψη αυτή, χωρίς να μπορώ αυτή τη στιγμή να την απορρίψω εντελώς, δεν τη θεωρώ σαν την επικρατέστερη, γιατί νομίζω ότι ένα ιερό τέτοιας έκτασης είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με το μέγεθος της πόλης. Εκτός αυτού, το γεγονός ότι στους «αποθέτες» βρέθηκαν μαζί πέτρες, κεραμίδια, πιθάρια, μέταλλα αντικείμενα και αγγεία, ενώ δε βρέθηκαν καθόλου ειδώλια, φανερώνει, νομίζω, ότι βρισκόμαστε μάλλον μπροστά σε «λάκκους απαρριμάτων», που προήλθαν, το πιθανότερο, από μία καταστροφή σε κάποια δημόσια κτίρια στο κέντρο της πόλης.

Στην άποψη αυτή συνηγορεί και το είδος των αγγείων των «αποθετών», η

πλειοψηφία των οποίων είναι μεγάλα αγγεία που ταιριάζουν περισσότερο να χρησιμοποιούνται σε δημόσια συμπόσια και γιορτές και λιγότερο να αποτελούν αφιερώματα σε ιερό ή οικιακά σκεύη καθημερινής χρήσης.

Πέρα από το πρόβλημα αυτό, που μόνο η συνέχιση της ανασκαφής μπορεί να το λύσει, το συμπέρασμα στο οποίο οδηγούμαστε με κάποια σιγουριά είναι ότι βρισκόμαστε στο χώρο κάποιας σημαντικής αρχαίας πόλης, η ακμή της οποίας τοποθετείται από τα μέσα περίπου του 6ου π.Χ. αιώνα ως και τα μέσα του 5ου π.Χ. αιώνα. Από εκεί και πέρα η πόλη φαίνεται να χάνει τη σημασία της, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει, σαν μικρός οικισμός και στα ελληνιστικά ίσως και στα ρωμαϊκά χρόνια.

Αυτό άλλωστε είναι πολύ φυσικό, αν σκεφτούμε ότι λίγο μετά τα μέσα του 5ου π.Χ. αιώνα πολύ κοντά στην πόλη μας, οι Αθηναίοι ιδρύουν την Αμφίπολη, η οποία απ' αυτή τη στιγμή αποκτά σημαντικότερη θέση όχι μόνο στην περιοχή, αλλά και σε ολόκληρο το μακεδονικό κράτος και αργότερα στη ρωμαϊκή επαρχία της Μακεδονίας.

Μάρτυρες του ελληνιστικού οικισμού στη θέση της αρχαϊκής πόλης είναι οι τοίχοι του κτίσματος που βρήκαμε στην ανασκαφή, ένα χάλκινο νόμισμα Αλεξάνδρου Γ' του 320 π.Χ., καθώς και το ελληνιστικό νεκροταφείο του 3ου π.Χ. αιώνα που εντοπίστηκε στα ΒΔ του λόφου της αρχαίας πόλης, σε μικρή απόσταση από αυτήν.

Επίσης το γεγονός ότι στα ψηλότερα σημεία του λόφου βρέθηκαν και ελάχιστα ρωμαϊκά όστρακα φανερώνει την ύπαρξη κάποιου μικρού έστω οικισμού της εποχής. Τα περισσότερα από τα ίχνη του οικισμού αυτού θα καταστράφηκαν, όπως είναι φυσικό, κατά τις ισοπεδώσεις και την καλλιέργεια στα αγροτεμάχια.

Από την πρώτη στιγμή της ανακάλυψης της αρχαίας θέσης δημιουργήθηκε το θέμα της ταύτισής της με κάποια, γνωστή από τις πηγές, αρχαία πόλη της περιοχής.

Βρίσκεται σ' έναν οχυρό λόφο που δεσπόζει στη δυτική είσοδο της Πιερίδας κοιλάδας και αποτελεί προέκταση προς δυσμάς του βουνού Σύμβολου (Σχ. 1).

Η Πιερίδα είναι η περιοχή της Θράκης² που εκτεινόταν σ' όλο το μήκος της παραλιακής λωρίδας ανάμεσα στο βουνό Παγγαίο και τη θάλασσα, περιλαμβάνοντας περίπου την περιοχή του σημερινού Ν. Καβάλας ως την επαρχία Νέστου.

Πήρε το όνομά της από τους κατοίκους που εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν, στο δεύτερο μισό του 7ου π.Χ. αιώνα πιθανότατα, αφού απώθησαν προς τα βόρεια και τα ανατολικά το πολυπληθές φύλο των Θρακών, που είναι γνωστό με την επωνυμία Ηδωνοί.

Οι Πίερες³, οι κάτοικοι στους οποίους η Πιερίδα οφείλει το όνομά της, είναι θρακικό φύλο, το οποίο πριν από την εποχή των ομηρικών επών, γύρω δηλαδή στα 1300 π.Χ., είχε εγκατασταθεί στην περιοχή της σημερινής Πιερίας, στους πρόποδες του Ολύμπου. Από εδώ θα πρέπει να πήρε και το όνομά του που είναι καθαρά ελληνικό.

2. Δ. Σαμσάρη, Ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα, 65-66.

3. Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού (1982) 64 κ.ε.

τοποθέτησαν στην περιοχή της κοινότητας Ορφανίου τη θέση του αρχαίου Φάγρητα. Βέβαια η ταύτιση είχε γίνει με ένα μεταγενέστερο φρούριο στα ΝΔ του σύγχρονου οικισμού.

Σήμερα όμως νομίζω ότι τα διάσπαρτα ευρήματα στο λόφο στα ΒΑ του χωριού, που είναι γνωστός με την προσωνομία «Κανόνι», επιτρέπουν να τοποθετήσουμε εδώ τον αρχαίο Φάγρητα, όσο κι αν λείπει ακόμη μια επιγραφή που θα έκανε την ταύτιση αυτή ασφαλή.

Η θέση του αρχαίου οικισμού είναι η μοναδική στη γύρω περιοχή, η οποία συμφωνεί με τις τοπογραφικές ενδείξεις των πηγών για τον Φάγρητα. Πρώτα-πρώτα βρίσκεται στο δυτικό άκρο της περικής κοιλάδας, ώστε να δικαιολογεί την πληροφορία του Ηρόδοτου¹¹ για τη διέλευση του Ξέρξη έξω από τα τείχη του. Βέβαια σήμερα δε σώζονται στο λόφο ίχνη της οχύρωσης του 5ου π.Χ. αι. που υπονοεί ο Ηρόδοτος, αυτό όμως δε νομίζω ότι αποτελεί σημαντική αντίρρηση, διότι μπορεί τα τείχη αυτά να καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της συρρίκνωσης της πόλης σε μικρό οικισμό στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια, όταν θα ήταν άχρηστα. Δε μπορούμε όμως να αποκλείσουμε και την πιθανότητα να βρεθεί κάποιο τμήμα της κλασικής οχύρωσης της πόλης στις μελλοντικές ανασκαφές.

Παράλληλα η πόλη είναι πολύ κοντά στη θάλασσα ώστε να ανταποκρίνεται στο χαρακτηρισμό της σαν παραλιακής πόλης από το Ψευδο-Σκύλακα και το Στράβωνα¹². Τέλος βρίσκεται ανάμεσα στην Αμφίπολη και τη Γαληψό, όπως τη θέλουν οι δύο παραπάνω συγγραφείς.

Όπως ανέφερα παραπάνω η πόλη πρέπει να ιδρύθηκε από τους Πίερες στο δεύτερο μισό του 7ου π.Χ. αιώνα, εποχή που συμπίπτει με την κυριαρχία των Θασίων στην περιοχή των θρακικών παραλίων και την ίδρυση των σημαντικότερων πόλεων-εμποριών της περικής Θασίων.

Είναι πολύ φυσικό λοιπόν η καινούργια πόλη να δέχεται και αποίκους από τη Θάσο και να αναπτύσσεται από εκεί και πέρα κάτω από τη σφαίρα επιρροής της. Το γεγονός ότι κρατά ως τον 5ο π.Χ. αιώνα τουλάχιστον το θρακικό της όνομα, καθώς και το ότι αναφέρεται από τις πηγές σαν πόλη των Πιέρων και όχι σαν αποικία των Θασίων σημαίνει, νομίζω, ότι δεν πρόκειται για μια αποικία υποτελή στη μητρόπολη, αλλά για μία ανεξάρτητη πόλη υπό την άμεση επιρροή της Θάσου, πράγμα που υποδηλώνεται και από το ότι η πλειονότητα της κεραμικής που βρέθηκε στην πόλη, παρά τις ανατολικές και νησιωτικές επιδράσεις, πρέπει να προέρχεται από τα τοπικά εργαστήρια της Θάσου, αν εξαιρέσουμε βέβαια τα εισαγμένα παραδείγματα από την Κόρινθο και την Αττική, που όμως αποτελούν μειοψηφία.

Είμαστε λοιπόν σε μια ελληνική πόλη, στην οποία είναι βέβαιο ότι θα κατοικούσαν και Θράκες, παρόλον ότι τα Θρακικά στοιχεία είναι προς το παρόν ανύπαρκτα.

Για την ώρα γνωρίζουμε δύο μόνο Έλληνες πολίτες του αρχαίου Φάγρητα. Ο ένας έχει χαράξει το όνομά του σε ένα αγγείο, αλλά δυστυχώς από αυτό σώζεται μόνο

11. Ηροδ., ό.π.

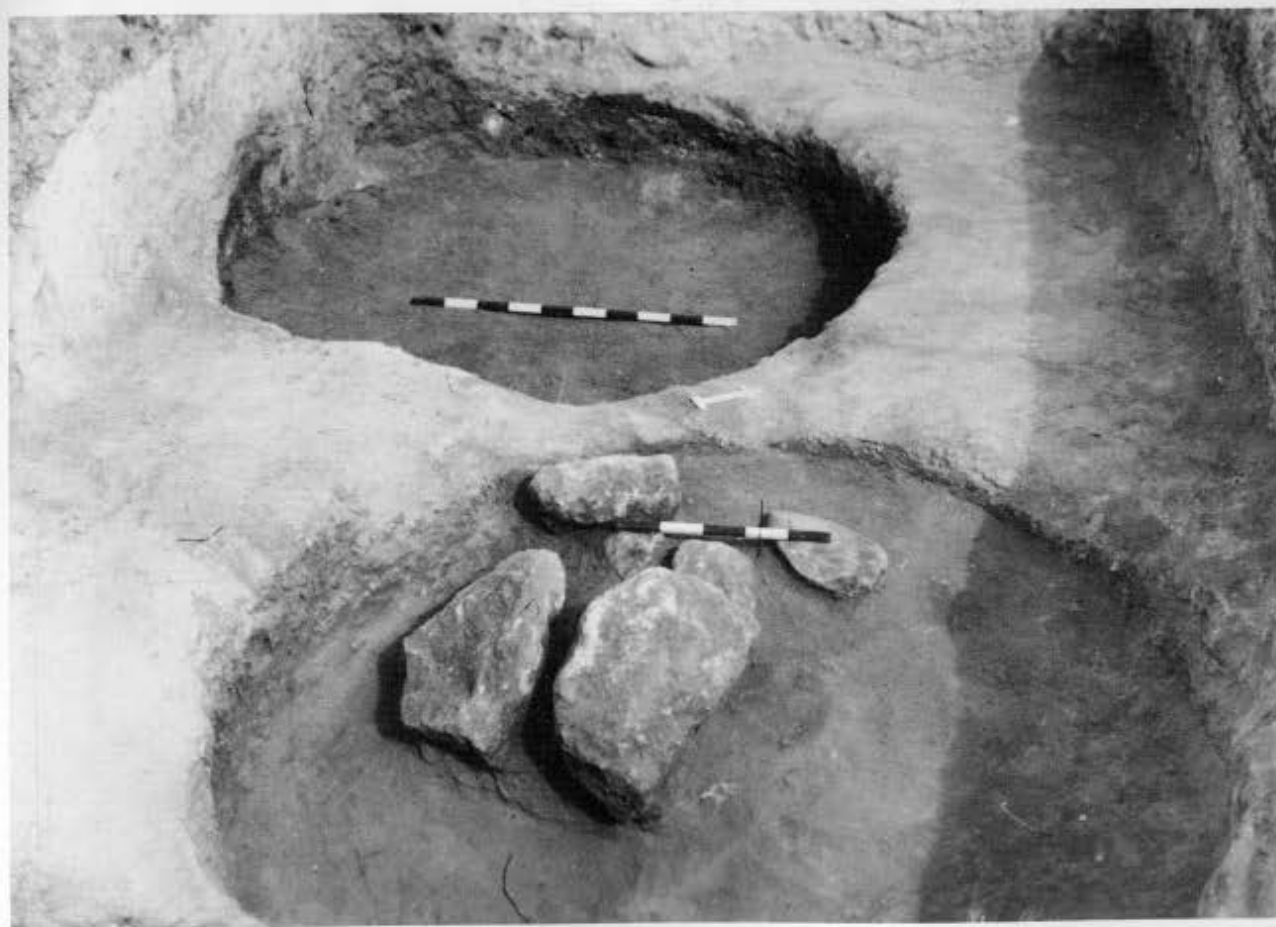
12. Ψευδο-Σκυλ. και Στράβων, ό.π.

η κατάληξή του -κράτης (Εικ. 13). Ο άλλος, πάροικος σε κάποια άλλη Πιερική πόλη στην περιοχή της Ελευθερούπολης του Ν. Καβάλας, χαράζει με περηφάνεια μαζί με το όνομά του και το όνομα της πατρίδας του πάνω στην επιτύμβια στήλη του Σωσικράτης Κρωκίνα Φαγρήσιος (Εικ. 14).

Ελπίζω ότι οι επόμενες ανασκαφικές τομές θα ρίξουν περισσότερο φως στη χαμένη ζωή του αρχαίου Φάγρητα και ότι θα ανατρέψουν ή θα επιβεβαιώσουν πολλές από τις παραπάνω σκέψεις.

Καβάλα,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Μαρία Νικολαΐδου-Πατέρα

1. Άποψη του αρχαίου οικισμού κοντά στο χωριό Ορφάνι. 2. Τομή Α. Κυκλικοί «αποθέτες».

3-6. Τομή Α. Αγγεία από τους «αποθέτες» Α και Γ.

7. Τομή Α. Υδρία από τον «αποθέτη» Γ. 8. Τομή Β. Ο λέβης από τον «αποθέτη» Α. 9, 10. Τομή Β. Οξυπύθμενοι αμφορείς από τον «αποθέτη» Α.

11, 12. Τομή Β. Οξυπύθμενοι αμφορείς από τον «αποθέτη» Α. 13. Τμήμα αγγείου με εγχάρακτη επιγραφή.
14. Η επιτύμβια στήλη του Σωσικράτη από το Φάγγητα.